

С. В. ВЕЛИКОХАТЬКО,
Донецький національний технічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ КОРПОРАТИВНОЇ ВЛАДИ ЯК НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ПРОТИКОРУПЦІЙНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

Однією з найбільш злободенних проблем не лише України, але й усієї світової громадськості є проблема тотальної корупції. Сьогодні стає можливим досягнення практично будь-яких цілей: від нешкідливих насущних до злочинних і антинаціональних. При цьому деколи єдиним засобом їх здійснення є хабарництво. Важливо розуміти, що розміри подібної «вдячності», а скоріше «плати», можуть досягати величезних сум.

Об'єктом корупції можуть бути практично всі встановлені державні, суспільні і економічні стосунки, що охороняються законом. Суб'єктами ж корупційних стосунків виступають не лише посадові особи, але і представники легальних і нелегальних організацій, приватні особи. Масштаби корупційних стосунків в сучасній економіці безпосередньо залежать від масштабів діяльності, фінансової і економічної потужності, сфери реалізації інтересів учасників. Тому не викликає сумнівів той факт, що одними з найбільш активних учасників подібних стосунків є найбільші господарюючі одиниці, а саме корпорації.

Укрупнення і розширення діяльності корпорації є найважливішою характеристикою економічних перетворень на фоні процесу глобалізації, що швидко розвивається. Корпорація як специфічний економічний інститут набуває в сучасній економічній системі певної влади.

Проблема корупції за своєю суттю не є чисто економічною, а є предметом вивчення багатьох соціально-гуманітарних і соціально-правових наук. Що ж до економічного аспекту аналізу, то дослідженню корупції і методів боротьби з нею присвячені роботи Клішової К., Гріценка С., Абрамова Ф., Дегтярьова А. та інших авторів. Ці дослідження містять багатобічний економічний аналіз корупційних стосунків.

Проте на сучасному етапі розвитку корпоративних стосунків намітилася тенденція збільшення впливу корпорацій на всі сфери життєдіяльності суспільства. І цей вплив не обмежується лише економічними, але поширюється (особливо з боку великих корпорацій) і на політичні процеси. Під впливом корпоративних інтересів опиняються політика, культура, громадська думка. Тому особливої уваги для аналізу проблеми корупції потребує дослідження корпоративної влади, її рівнів і здатності задоволення інтересів шляхом використання різних методів і засобів.

Враховуючи це, метою статті є:

- аналіз корпоративної форми господарювання і її впливу на державу, економіку і суспільство;
- дослідження методів і способів досягнення корпораціями своїх цілей;
- з'ясування ролі корпорацій в корупційних стосунках.

Корпорації як окремі інститути економічної системи, використовуючи певні переваги свого положення (високий рівень концентрації капіталу, масштаби виробництва і т. ін.), мають можливість свідомо впливати на параметри виробництва, постачальників і споживачів, ринку, соціального життя.

Корпорації концентрують різні ресурси економічної влади, активно застосовуючи їх. При цьому в рамках корпорацій відношення влади мають складну структуру (внутрішньокорпоративна влада, влада в економічному і політичному просторі, глобальний вплив).

На кожному з рівнів корпоративної влади переважно використовуються різні інструменти і ресурси влади, які діють відносно різних об'єктів влади. Владний простір при цьому широко диференційований за масштабом і сферами впливу, виявляється різний вплив на загальну економічну ефективність [1]. Проаналізуємо рівні корпоративної влади з точки зору легальних і нелегальних методів її реалізації.

Аналіз рівнів корпоративної влади слід почати з внутрішньокорпоративного компонента. У своїй монографії «Економіка як система влади» В. В. Дементьев дає наступне визначення: «корпорація - це система владних стосунків між власниками (акціонерами), менеджментом і трудовим колективом. Дана взаємодія між асиметричними сторонами (економічними агентами) і породжує владу»[2].

Інтереси економічних агентів реалізуються в подібному об'єднанні за допомогою наявних в їх розпорядженні ресурсів, повноважень і прав. Економічна і правова нерівність учасників інтегрованого (корпоративного) об'єднання, розрив між особистими і загальнокорпоративними інтересами є чинниками виникнення влади. Стосунки влади усередині корпорації є формою організаційної поведінки і взаємодії між працівниками і керівниками, менеджерами і власниками та ін.

Можливість мати владу або здатність впливати на інших членів корпорації і на її діяльність безпосередньо залежить від володіння джерелами влади. До таких можна віднести специфічні ресурси, володіння інформацією, зовнішні (позакорпоративні) чинники, вибір владної позиції, а також корпоративну культуру і корпоративне право, які впливають на розподіл влади в корпорації. Усередині кожної корпорації існує жорстка ієрархія владних позицій і формалізовані системи розподілу ресурсів.

На внутрішньокорпоративному рівні (що особливо характерний для крупних корпорацій) існує складна система владних стосунків і велика кількість

центрів (суб'єктів) влади, що конкурують між собою. Владні стосунки і конкуренція охоплюють не лише керівництво організації, але і всіх її членів.

Вочевидь, що найбільшою владою в корпорації повинні володіти власники, в чийх інтересах ведеться діяльність. Їх влада заснована на володінні правами власності на активи підприємства.

Проте багато учених, наприклад, А. Берль и Г. Мінз [3], прийшли до висновку, що реальне управління підприємством (корпорацією) знаходиться в руках менеджерів, отож, вони набувають певної влади в ухваленні рішень. При цьому влада менеджменту базується на правах влади, делегованих йому власниками. Таким чином, те, що власники корпорацій безпосередньо не беруть участь в управлінні, дає можливість менеджменту використовувати ресурси корпорації неефективними способами, які мають за мету підвищення їх особистого статусу або збагачення, але не сприяють зростанню добробуту компанії.

У подібних випадках менеджмент корпорації або її крупні акціонери можуть зловживати своїм положенням в корпорації, недобросовісно використовувати свою владу в цілях особистої вигоди від суспільних ресурсів.

До видів внутрішньокорпоративної недобросовісної (корупційної) діяльності можна віднести:

- незаконне привласнення активів;
- використання службового положення в цілях незаконного особистого збагачення (власне корупція і шахрайство);
- порушення прав інтелектуальної власності (крадіжка торгівельних марок і патентів, промислове шпигунство, розголошування комерційної таємниці, використання підроблених продуктів і послуг);
- порушення фінансової звітності.

Подібні недобросовісні дії усередині корпорації спричиняють собою посилення фінансових ризиків, зниження ефективності і продуктивності виробництва, в крайньому випадку - втрату корпорацією крупних фінансових коштів і банкрутство.

Як видно, баланс влади усередині корпорації - необхідна і дуже важлива основа ефективного функціонування. Тому однією з найважливіших складових розвитку економік багатьох країн стає законодавче узгодження стосунків між менеджментом корпорації і її власниками для запобігання протизаконним (корупційним) стосункам.

Вплив крупної корпорації, незалежно від внутрішньої структури і організації управління, надзвичайно великий. Тому другим рівнем в структурі влади доцільно виділити владу корпорації на ринку (точніше, влада корпорації в економічному середовищі). У цьому владному просторі влада корпорації виявляється в здібності впливати на ціни на ринку, постачальників і споживачів, загальну економічну ефективність.

Фінансова потужність і економічна перевага дає можливість корпорації домінувати на ринку. Концентруючи всі доступні ресурси, крупна бізнес-структура здатна пристосовуватися і при будь-якій ринковій ситуації «триматися на плаву», досягати бажаних результатів функціонування, збільшувати прибутки.

Ринкова влада дозволяє корпорації впливати на інших учасників ринкових відносин і, таким чином, зумовлювати подальший напрям розвитку всього економічного простору. Межі такого впливу визначають міру ринкової влади, якою володіє корпорація. Не викликає сумнівів, що реалізація власних інтересів дуже часто призводить до утиску інтересів інших учасників економічних відносин.

Конкретні методи, які використовують корпорації для досягнення влади, залежать від інституційного середовища і встановлених в ньому «правил гри». В рамках ринкової економіки спектр методів досить широкий: від збільшення ефективності і впровадження інновацій до монополізації ринків і недобросовісної конкуренції. При цьому «гравці» далеко не завжди дотримуються «правил», порушуючи їх з метою розширення свого владного простору, тобто поводяться опортуністично. Одним з основних методів отримати владні позиції є тісний зв'язок з державою. Влада організації в такій ситуації в значній мірі базується на неринкових стосунках.

До інших методів здобуття прибутку можна віднести: здобуття державних замовлень, що забезпечують величезні прибутки; укладення негласних договорів про високі або, навпаки, низькі ціни з метою усунути конкурентів (картелі), про квоти, призначені для продажу товарів; прагнення реалізувати продукцію низької якості; спроби загальмувати впровадження у виробництво передових досягнень науки і техніки (інколи це буває вигідно товаровиробникам); виробництво продукції, що супроводжується нанесенням збитку довіллю і багато іншого [4].

В зв'язку з цим авторові здається доцільним проаналізувати здобуття економічних результатів (реалізацію економічної влади) через здатність корпорацій впливати на політичні і суспільні процеси (політична влада корпорацій).

Під владою корпорацій в позаекономічній сфері розуміється здатність впливати на рішення державних органів і державну політику в цілому, а також на суб'єктів інших сфер суспільного життя.

Спектр засобів досягнення влади на позаекономічному рівні досить широкий: від створення груп тиску в парламентах до обрання на високі політичні пости представників корпорації. При цьому вони впливають на уряд, добиваються пільг і максимально сприятливих умов для ведення власного бізнесу, впливають на законотворчий процес в своїх інтересах [4]. Проте варто

відмітити, що влада корпорації - це всього лише узагальнене визначення влади, під яким варто розуміти владу конкретних людей.

Теоретично, взаємодія корпорацій з органами державної влади і іншими суспільними інститутами повинна полягати в узгодженні інтересів політичної і господарської (економічної) влади для досягнення спільних цілей і забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку. Подібна взаємодія здійснюється для найбільш ефективної реалізації специфічних функцій кожного суб'єкта.

Проте, більшість інститутів, які історично служили противагою корпоративної влади (уряди, політичні організації), втратили дану якість. Державні і місцеві органи влади належним чином не виконують свої функції, що дозволяє корпоративним силам впливати на політичну обстановку. Спостерігається проникнення корпорацій в інститути влади.

Дуже часто для реалізації економічної влади корпораціям необхідно досягти певного впливу на політичну владу. Засобами досягнення мети представниками великих бізнес - структур можуть служити їх перехід в політичну сферу, фінансування виборних кампаній і діяльності політичних партій, готових діяти в їх інтересах. До їх політичного ресурсу можна віднести і соціальний (найняті робітники і споживачі) і адміністративний капітал, тісні міжнародні економічні зв'язки, фінансові ресурси.

Добровільно або під тиском корпорацій, уряди можуть надавати їм значні (інколи навіть монополні) привілеї і стимули. Такі дії спричиняють за собою антиконкурентний вплив на окремі галузі і економіку в цілому.

Як показує економічна реальність, сьогодні спостерігається стійкий дисбаланс в розподілі державної і корпоративної влади. Державні структури практично не в змозі стримувати необмежену економічну владу, зокрема кладу корпорацій, олігархів і монополій. Корпорації перетворюються на впливових політичних акторів і набувають провідної політичної ролі. Найбільш песимістичні дослідники передрікають перехід влади до найбільш впливових корпоративних структур, падіння державних інститутів і виникнення держав - корпорацій. Сьогодні подібні теорії активно розробляються вітчизняними і зарубіжними ученими.

Особливу небезпеку представляє злиття влади і бізнесу в законодавчому органі. Практика показала, що бізнес - структури добиваються ухвалення таких законів, які вигідні лише їм, хоча і шкодять країні [5]. Більшість політиків використовують свою владу на службі корпоративним цілям. Корпорації досягають вигоди від функціонування інститутів (наприклад, політичних партій) за допомогою добродійності, фінансування їх виборних кампаній, забезпечення необхідною інформацією, підкупу і нерідко чинення (в т.ч. фізичного) тиску. Особливе побоювання викликає те, що більшість політичних

інститутів сьогодні мають дуже мало незалежності і є засобом досягнення корпоративних інтересів [6].

Корпоративним лідерам доступна і т. з. непотична корупція, пов'язана з невинуватим призначенням на посаду в органи державної влади [7].

Отже, в інституційній структурі суспільства корпоративна влада і перевага роблять владу неекономічних інститутів залежною. Більшість інститутів стають засобами для досягнення корпоративних цілей. Лідери і послідовники неекономічних інститутів залежать від матеріальної і нематеріальної підтримки корпорацій. Як наслідок, виявляється можливим посилювання дисбалансу державної і корпоративної влади на всіх рівнях суспільних відносин і повне підпорядкування державної влади найбільш впливовою корпоративною верхівкою, посилення диспропорцій в розподілі і диференціації в суспільстві, перебудова старих інститутів влади, виникнення загрози економічній безпеці країни.

Варто відзначити, що для досягнення корпоративними лідерами своїх власних або підтримка корпоративних інтересів за допомогою впливу на політичні рішення необхідна наявність двох чинників: корпоративного владного ресурсу і корупційної складової усередині безпосередньо державного органу влади. Тому очевидно є необхідність вдосконалення засобів і методів боротьби з корупцією з урахуванням цих двох складових.

Перераховані вище рівні влади в рамках корпоративної форми господарювання, в основному, діють в мікро- і макросередовищу (тобто в межах однієї економічної системи). Але влада корпорацій надає істотну дію і на економічну ефективність на мегарівні. Сьогодні увагу учених-економістів приваблює дія економічної влади крупних корпорацій на розвиток світової економіки. Вочевидь, що в світовій економіці влада корпорацій постійно зростає і набуває всеосяжного характеру.

В умовах глобальної економічної системи крупні корпорації (зокрема, транснаціональні) перетворилися сьогодні з об'єктів в суб'єкти міжнародної економіки і політики, активно беручи участь у всіх процесах, що відбуваються в світі.

Найбільш очевидним проявом масштабної концентрації і централізації капіталу, відкритості світової економіки і її інтеграції є формування різних форм фінансово-промислових корпоративних структур, які володіють значним виробничим капіталом і можливістю акумулювати фінансових ресурсів, що постійно зростає [8].

Сучасні фінансово-промислові корпоративні структури, без сумніву, можуть бути віднесені до реальних центрів економічної і фінансової влади в країні і світі. Їх вклад в національних і світову економіку, становлення нового економічного простору, розвиток національних і світового фінансових ринків надзвичайно великий.

В зв'язку з цим важливо відзначити, що найбільші корпорації, що функціонують за межами національних економік, подібно до економічного і політичного впливу в межах однієї держави, набувають влади у світовому масштабі.

Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, є найважливішими учасниками світової економіки. Вони яскраво проявляють себе в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній і інших сферах. Вони ведуть власну дипломатію, вони розробили власну офісну ідеологію, вони фінансують корпоративні військові формування.

Економічна потужність подібних об'єднань часто порівнянна з валовими доходами середніх держав, а інколи корпорації можуть диктувати свою волю багатьом національним урядам. Глобальний корпоративний фінансовий сектор в даний час спричиняє надзвичайний вплив на здатність країн управляти своєю економікою.

В процесі свого розвитку транснаціональні компанії не просто функціонують як окремі елементи в структурі економічних систем держав, а тісно взаємодіють з ними. Корпорації вийшли за економічні межі країн - базування і ведуть свою власну економічну політику. Внаслідок цього знижується роль держав в зовнішньоекономічному просторі і регулюванні світогосподарчих зв'язків, порушується баланс економічної влади держав і крупних корпорацій.

Вже не викликає сумніву той факт, що для досягнення своїх цілей корпорації не обмежуються виключно легальними методами. Отже, зниження ролі держав в регулюванні економічних стосунків призводить до зниження їх можливості контролювати ринкову кон'юнктуру, передбачати і запобігати ризикам, захищати себе від фінансових і економічних криз.

Поглиблення міжнародного розподілу праці наводить до диспропорцій в розподілі, захвату ринків збуту, утиску національного виробника, загрози конкуренції на ринку. Використовуючи ресурсний потенціал приймаючої країни, міжнародні корпорації діють виключно в своїх інтересах. В результаті тиску на національні уряди корпорації дістають можливість використовувати дешеву або більш кваліфіковану робочу силу, сировинні і фінансові ресурси, виробничі потужності і науково-дослідний потенціал приймаючої країни.

Спроби розширити економічні, соціальні і екологічні права, відрегулювати економічну і соціальну сфери, реформувати розподіл національного доходу стикаються з опіром з боку корпорацій, які прагнуть збільшити прибутки. Влада переміщається з рук громадян і національних урядів в руки транснаціональних корпорацій.

У цьому новому кліматі глобальної конкурентоспроможності, коли діяльність корпорацій визначає економічні позиції країни, уряди вимушені йти на компроміс, а саме знижувати податки, трудові і екологічні стандарти.

Проте корпорації є не лише основними суб'єктами і найважливішими елементами розвитку міжнародних відносин у сфері економіки, але і суб'єктами міжнародного права. Масштабність їх діяльності, порушення норм трудового і податкового права, екологічних стандартів, обмежень монополістичної діяльності, стали причинами протиріч між ТНК і державами. А недоліки інститутів національного законодавства ще більш ускладнять регулювання діяльності ТНК. Тому, як відзначає Л. Радченко, на міжнародному рівні виникає проблема ефективності правого регулювання і контролю за діяльністю корпорацій. А само регулювання вимагає участі всіх держав [9]. Тому що, за словами С. Литвина, «за таких умов держави поодиночі не здатні впоратися з потужними монстрами світового господарювання» [10].

Аналіз ролі корпоративної влади у виникненні і реалізації корупційних стосунків дає можливість зробити наступні висновки.

Корпорація - це особливий економічний інститут, що володіє величезними ресурсами для реалізації своєї діяльності. Зосередження фінансових, виробничих і людських ресурсів обумовлює набуття корпораціями певної владної позиції у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в т.ч. в глобальному просторі.

Всеосяжний вплив (влада); поява потужних центрів економічної влади, що діють в приватних інтересах, які можуть не збігатися із загальнолюдськими, наводить до розбалансування системи влади в окремій державі і світі в цілому і переходу реальної влади від держав і світових організацій до корпоративних утворень.

Корупційна і тіньова діяльність, зрощення капіталу і влади, бюрократизація призводять до можливості впливати на політичні рішення, блокувати реформи, що в результаті може привести до політичного домінування над суспільством і економікою, загрози економічній і національній безпеці країн. Корупція підриває престиж країни на міжнародній арені, сприяє її політичній і економічній ізоляції. Подібному негативному аспекту діяльності також сприяють недосконалість законодавства країн, нездатність національних урядів до ефективного контролю за діяльністю корпорацій.

Тому украй важливе вироблення оптимального механізму взаємодії національної економіки, уряду і корпорації, і, як вже наголошувалося, збалансованості державної і корпоративної влади в економічному середовищі. Це особливо актуально для країн, що розвиваються, в контексті вдосконалення законодавчої бази і поліпшення економічної ситуації в умовах кризи і зокрема для України в світлі реформування антикорупційного законодавства.

Література

1. Роль фактора власти в экономике [Электронный ресурс] // <http://institutiones.com/theories>.
2. Дементьев В. В. Экономика как система власти. Монография. – Донецк: «Друк-Инфо», 2006, с. 224-225.
3. Berle A.A., Means G.C. The Modern Corporation and Privation Property. New York, 1934, p. 124.
4. Верещагин С.Г. Влияние экономики на политические процессы в обществе // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 3 (15).
5. Павлишенко М. Про відокремлення влади від бізнесу. // Економіка України. – 2007. - №2. – с. 53-61.
6. Alternatives to economic orthodoxy / Ed. by Randy P. Albelda, Christopher E. Gunn, and William Waller. – M. E. Sharpe, Inc. 80 Business Park Drive, Armonk, New York 10504, 1987. – 348 p.
7. Тимофеев Л. М. Институциональная коррупция. М.: РГГУ, 2000.
8. Кудаков А.С. Терминологические проблемы определения сложных хозяйственных систем //Актуальные проблемы финансов и банковского дела: Сб. науч. тр. – СПб.: СПбГИЭУ, 2005. – Вып.8.
9. Радченко Л. Деякі правові аспекти регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. // Право України. – 2005. - №11. – с. 134 – 137.
10. Литвин С. Поза зоною досяжності // Український юрист. – 2004. – №9 (21). – с. 54-57.